Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Eskelinen, Teppo

Title: Kasvukritiikin seuraava askel

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Eskelinen, T. (2016, 22.6.2016). Kasvukritiikin seuraava askel. Politiikasta.fi. http://politiikasta.fi/kasvukritiikin-seuraava-askel/

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Kasvukritiikin seuraava askel

22.6.2016

politiikastaArtikkelit, Teppo Eskelinen1

Kuva: Flickr / blue_quartz [CC BY-SA 2.0]
https://www.flickr.com/photos/blue_quartz/2413161596/

Uusi talouskasvua kritisoiva keskustelu etenee bruttokansantuotetta laajempiin kysymyksiin kulttuurista ja hyvinvoinnista.

Kriittisessä talouskeskustelussa on elänyt jo vuosikymmenten ajan talouskasvun haitallisuutta ja rajoja korostava suuntaus, jonka juuret ovat esimerkiksi Rooman klubin Kasvun rajat -raportissa. Suuntaus syntyi 1970-luvulla käsi kädessä ekologisen heräämisen ensihetkien kanssa, teollisen kasvun eläessä huippuaikojaan. Sen poliittinen kärki oli yksioikoinen vaatimus teollisen kasvun rajoittamisesta.

Taloustutkimuksen puolella vaaatimukselle antoi tukea erityisesti materiaalisten resurssien rajallisuutta korostaneen **Nicholas Georgescu-Roegenin** ajattelu. Päätään nosti myös yleisempi kehityskriittinen ja sivilisaatiokriittinen keskustelu, mutta kasvukritiikkiä on hallinnut huoli ekologisista rajoista.

Kasvukritiikkiä on hallinnut huoli ekologisista rajoista.

Kasvukritiikin yleisin muoto onkin ollut ilmaisu resurssien ja saastenielujen rajallisuudesta. Kontekstit tosin vaihtuvat: 1970-luvulta nykyaikaan tultaessa ilmastonmuutos on korostunut entistä vahvemmin.

Ongelmaksi kehystyy ”ihmiskunnan” ja ”luonnon” rinnakkainelon vaikeus. Samaan aikaan valtavirtainen keskustelu ympäristöstä ja taloudesta on ainakin populaarissa muodossaan keskittynyt keskusteluun ”ulkoisvaikutuksista”.

Kumpikaan ongelmanasettelu ei tarjoa erityisen hyvää lähtökohtaa itse talouden ajattelemiselle toisin: talouden organisointitapa näyttäytyy annettuna, kun poliittinen katse kohdistuu talouden kokoon ja ulkoisvaikutuksiin. Hyvinvoinnista tinkimistä ekologian nimissä vaativa kritiikki pohjimmiltaan hyväksyy ajatuksen BKT:n ja hyvinvoinnin yhteydestä.

Uusin kasvukritiikki on enemmän kallellaan kulttuurikriittiseen traditioon päin.

Onkin kiinnostavaa panna merkille, että uusin kasvukritiikki on enemmän kallellaan kulttuurikriittiseen traditioon päin. Näin analyysi ainakin levenee.

Vaikka ekologinen kriisi ei ole katoamassa mihinkään ja on edelleen kasvukriittisen keskustelun ytimessä, keskustelun horisontti laajenee kysymykseen hyvästä elämästä. Kasvun rajat eivät vaadikaan hyvinvoinnista tinkimistä, vaan haasteena on määritellä hyvinvointi paremmin, jotta talouskasvun hyvinvoinnille haitalliset aspektit tulisivat huomioiduiksi.

Tai kääntäen ilmaistuna: hyvinvointia ei rajoitakaan talouden törmääminen kasvun rajoihin, vaan atomisoiva ja vieraannuttava nykytalouden kulttuuri.

Kuluneena keväänä tätä keskustelua on käyty taas Suomessa enemmän kuin aikoihin. Sitä ovat potkineet eteenpäin australialaisen feministimaantieteilijä **Katherine Gibsonin** visiitin avaamat keskustelut ja ennen kaikkea kaksi kotimaista teosta, neljän kirjoittajan kollektiivin *Talous kasvun jälkeen* (Gaudeamus 2016) sekä kulttuurintutkija **Paavo Järvensivun** *Rajattomasti rahaa niukkuudessa* (Like 2016).

Tapoja kuvata laajaa taloutta

Keskeinen lähtökohta näissä avauksissa on *laajentaa* kuvaa taloudesta talouden *supistamisen* vaatimuksen sijaan. Tämä tarkoittaa kahta asiaa: yhtäältä talouden kuvauksen avartamista, toisaalta poliittisten mahdollisuuksien etsintää.

Kuvauksen avartaminen tarkoittaa, että talous nähdään BKT:n rekisteröimiä tapahtumia huomattavasti moniulotteisempana ilmiönä. Tausta-ajatuksena tällöin on, että ”epäviralliset” talouden muodot ovat paitsi ”virallista” taloutta näkymättömämpiä, myös inhimillisesti tärkeämpiä ja kestävämpiä.

Ympärillämme on valtavasti enemmän taloutta kuin mitä olemme tottuneet kutsumaan taloudeksi.

Haasteena on ennen kaikkea vaihtaa näkökulmaa: ympärillämme on valtavasti enemmän taloutta kuin mitä olemme tottuneet kutsumaan taloudeksi, on vaan opittava irti toimintojen rikkautta vähättelevistä kulttuurisista rationalisoinneista.

Katherine Gibson kuvasi Helsingissä luennoidessaan aiempaan kirjaansa viitaten taloutta jäävuorena, joka koostuu pienemmästä näkyvästä osasta ja suuremmasta näkymättömästä osasta. Orgaanisesta kokonaisuudesta vain osa näkyy. Pinnan alapuolisessa todellisuudessa on paljon tuotantoa formaalin yritysmuodon ulkopuolella, vaihtoa ilman rahaa, yhteistoimintaa, kotitalouksien organisointia ja niin edelleen.

Talous kasvun jälkeen -kirjassa talous visualisoidaan palapelinä, jonka yläreunassa ovat kietoutuneena markkinatalous ja julkinen talous, näihin kietoutuneina alapuolella palkaton yhteisötalous ja laiton talous, ja vielä alempana kotitalous ja luonnontalous. Visualisointi on lainattu **Diane Eisleriltä**.

Toinen, kirjoittajien oma vastaava jäsennys, on talouden jakaminen ydintalouteen, paikallistalouteen ja globaalitalouteen, joista jälkimmäinen on nimi ”viralliselle” taloudelle ja ensimmäinen välittömälle kotitaloudelle.

Kaikki tällaiset jaottelut ovat toki jollain tavalla yksinkertaistavia: esimerkiksi ”globaalitalouden” käsitteeseen voisi huomauttaa, että usein talousjärjestelmien toiminta liittyy enemmän niiden organisoiviin periaatteisiin kuin kokoon sinänsä. Kirjoittajat kuitenkin käyttävät jaottelua onnistuneesti havainnollisena työkaluna analysoiden näiden talouden komponenttien välistä painoarvoa.

”Globaalitalous” tai jäävuoren yläpuolinen osa syö tilaa muilta talouden muodoilta.

Ongelmahan ei ole vain talouden joidenkin osien näkymättömyys ja heikko yhteiskunnallinen tunnustus, vaan ennen kaikkea se, että ”globaalitalous” tai jäävuoren yläpuolinen osa syö tilaa muilta talouden muodoilta. *Talous kasvun jälkeen* -kirjan retorinen strategia onkin nimetä tavallisesti talouden luonnollisena ja annettuna muotona pidetty “globaalitalous” tai ”kasvutalous” jonkinlaisen normaalin kanssakäymisen erikoistapaukseksi tai suorastaan häiriöksi, erotuksena normaalia edustavasta ”ydintaloudesta”.

Näiden ajatusten vahvin historiallinen koti on feministisessä teoriassa, jossa on vuosikymmenten ajan kritisoitu talouden määritelmän sukupuolittuneisuutta. Miksi uusintamista pidettäisiin vähemmän arvokkaana kuin tuotantoa, kun se on monessa mielessä tärkeämpää?

Toinen vastaava periaatteellinen näkökulma samaan asiaan on viime aikoina virinnyt commons-keskustelu: ympärillämme on valtavat määrät arvokkaita asioita, jotka jäävät vaille tunnustusta siksi, etteivät ne ole yksityisessä omistuksessa.

Talous kasvun jälkeen avaa näkökulmaa myös työn monimuotoisuuteen: tärkeintä on mielekäs tekeminen, eikä ihmisten mahdollisuuksien tulisi pelkistyä valinnaksi vieraannuttavan palkkatyön ja toimettomuuden välillä.

Kulttuurinen mielekkyys vai ekotehokkuus

Rajattomasti rahaa niukkuudessa kehittelee talouskasvun kulttuurikritiikkiä hieman toiseen suuntaan. Kirjassa analysoidaan kasvutalouden kulttuuria ja elämisen kokemusta: tästä lähtökohdasta tutkitaan niin energiaa kuin rakennettua ympäristöäkin.

Kirja kuvaa talouskasvun ydinongelmaksi jonkinlaisen kulttuurisen typistymisen ja standardoitumisen. Tämä typistyminen ei palaudu edes ainoastaan kerskakulutuksen kulttuuriin, vaan kyse on jonkinlaisen äärimmäisen abstraktion tuottamasta kulttuurisesta tyhjiöstä. Maailmasta katoavat nyanssit, kun kulutuskulttuuri irrottaa kaiken kontekstistaan.

Miten optimistisesti ekologisempaan talouskasvuun tulisi ylipäänsä suhtautua?

Kirjassa etsitäänkin ennen kaikkea talouden materiaalisuuksia: taloudellisen toiminnan pitäisi *tuntua joltakin* ja sen pitäisi jotenkin heijastaa ihmisten sijaintia, vuodenaikojen kiertoa ja luonnon konkreettisuutta. Fossiilienergia luo abstrahoidun maailman, kaupalliset rakennukset eivät yritäkään sopia ympäristöönsä, eikä taloudellinen toiminta synnytä mielekkyyden tunteita.

Tähän muotoon puettuna talouskasvun kritiikki pakottaa pohtimaan, miten optimistisesti ekologisempaan talouskasvuun tulisi ylipäänsä suhtautua. Ekologinen taloustiede voi auttaa ymmärtämään, miten asiat voisi tehdä resurssitehokkaasti ja pienemmillä ulkoisvaikutuksilla. Tästä on kuitenkin vähänlaisesti iloa, jos koko talouskasvun ydinongelmana onkin kasvutalouden abstrakti kulttuuri.

Talous kasvun jälkeen välittää samankaltaista viestiä: tehtävänä on etsiä mielekästä elämää kasvutalouden ulkopuolelta. Markkinoista vapaiden tilojen etsiminen on tietysti aivan eri asia kuin panos-tuotos-logiikalla ilmaistu ekotehokkuus. Toisaalta esimerkiksi energiamuotojen välisillä siirtymillä voi olla merkitystä kokemuksenkin kannalta: jos energian käyttö heijastaa sitä, tuuleeko tai paistaako aurinko, kokemuksessa on siirrytty eri tasolle.

Kasvukritiikissä hyvinvointipolitiikkana ei sinänsä ole mitään erityisen uutta tai radikaalia: jo **John Maynard Keynes** korosti vapaamuotoisemmassa esseistiikassaan jonkinlaisen kulttuurisen autenttisuuden arvoa. Talous näyttäytyi tällöin lopulta vain välineenä ja välivaiheena matkalla yhteiskuntaan, jossa tuottavuuden kehittyminen olisi ratkaissut materiaalisen niukkuuden ongelman ja ihmiset voisivat panostaa kulttuuriin, itsensä toteuttamiseen ja elämästä nauttimiseen.

Tilan valtaaminen talouden imperatiiveilta elämän mielekkyydelle on vanha tavoite, jonka toistamiseen tänä päivänä vaan näköjään tarvitaan kasvukritiikin nimissä esiintyvää teoriaa.

Onko kasvu ohi?

Katseen kääntäminen hyvinvointiin on sikäli(kin) ymmärrettävää, että elämme tällä hetkellä jonkinlaisessa perverssissä degrowth-taloudessa. Finanssoitunut talous on epäonnistunut pyrkimyksissään luoda talouskasvua ja luonut sen sijaan valtavasti eriarvoisuutta ja epävakautta. Harva on tyytyväinen tähän järjestelmään, minkä vuoksi BKT:n kasvun pysähtyminen ei riitä kriittisten vaatimusten perustaksi.

Kokonaan toinen kysymys on, onko kasvu joka tapauksessa ohi vai elämmekö joko suhdanteista tai poliittisista valinnoista johtuvaa tilapäistä taantumaa.

Uusklassisen standardiajattelun mukaan tuottavuuskäyrä osoittaa yläviistoon eikä noin vaan pysähdy, vaikka hetkellisiä taantumia koettaisiinkin. Keynesiläisten mukaan taas kasvua rajoittaa lähinnä huono politiikka: kasvua kyllä tulisi jos vaan investointitasosta pidettäisiin huolta, tarvittaessa valtiovetoisesti.

Usein kulutamme luonnonvaroja holtittomasti saamatta siitä lainkaan hyvinvointia vastineeksi.

Kasvukriittissä keskustelussa näkee versiota keynesiläisestä argumentista sekä ajatuksen siitä, että kasvu hiipuu vääjäämättä. Yleisin perustelu jälkimmäiselle on energiantuotannon vaikeutuminen.

Monien hyvinkin uskottavien analyysien mukaan koko järjestelmä on pohjimmiltaan kasvanut fossiilienergian varassa, ja on siksi nyt sakkaamassa. Vaihtoehtoisia energialähteitä toki löytyy, mutta ne ovat kalliimpia ja energian siirtäminen on vaikeampaa. Ylipäänsä koko energian hankkimisen taloudellisuus heikkenee: energian hankkimiseen kuluu yhä enemmän energiaa. Tämä on tietysti hyvin materiaalinen tulkinta aiheesta.

Näin ajateltuna talouden kasvussa on pohjimmiltaan kysymys siitä, mikä voima taloutta pyörittää. Fossiilinen energia on ollut kertakäyttöinen resurssi eikä sille toistaiseksi ole helppoja vaihtoehtoja.

Toki on muistettava yllätysten mahdollisuus. Monet ovat kokeneet aiemminkin seisovansa energian ekspansion rajoilla, ja rajat ovat sittenkin venyneet. Silti vaurautuminen todellisuuteen ilman talouskasvua on varmasti järkevää.

Talous kasvun jälkeen ottaakin tämän lähtökohdan: BKT:lla mitattu kasvu hiipuu, mutta sitä ei kannata jäädä murehtimaan, vaan pohtia hyvinvoinnin maksimointia näissä vallitsevissa olosuhteissa. Keskeistä on selvittää, milloin hyvinvoinnin perustekijät maksimoituvat suhteessa luonnonvarojen kulutukseen. Usein kulutamme luonnonvaroja holtittomasti saamatta siitä lainkaan hyvinvointia vastineeksi.

Rahan poliittinen kontrolli

Talouden kuva ei näissä kritiikeissä jää kuitenkaan talousjärjestelmien toiminnan tasolle. Kaikissa korostetaan sitä, että taloutta on voitava ohjata myös poliittisesti. Näissä analyyseissa korostuu paitsi yleisen ekologisen käänteen merkitys, myös rahoitusjärjestelmän luonne.

Taloutta on voitava ohjata myös poliittisesti.

Rahatalouden triviaali ominaisuus on, että vain sellaiset asiat tapahtuvat, joita halutaan rahoittaa. Rahoitusjärjestelmiin liittyy aina myös poliittinen kysymys rahoituksen ehdoista: kuka näitä ehtoja hallitsee ja minkälaisten toimintojen eduksi?

Kasvukritiikin uudemmassa aallossa näkyykin jännittävällä tavalla kiinnostus rahoituksen rajoitteiden rikkomiseen. Pinnallisesti katsoen tämä näyttää paradoksaaliselta, koska argumentit rahoituksen rajoitteiden rikkomisen puolesta esiintyvät yleensä ekspansiivisen talouden kehikossa.

Rajattomasti rahaa niukkuudessa kutsuu “rajattoman rahan näkökulmaksi” ajatuskulkuja, jotka päällisin puolin tuntuisivat liittyvän lähinnä resurssien rajallisuuteen. Paradoksi on kuitenkin näennäinen. Rahoitusta hallitsemalla kyetään tekemään hyviä asioita, joiden määrä saakin kasvaa, erotuksena aidosti niukkojen resurssien tuhlaamisesta tai yleisemmin haitallisista asioista.

Tämä hallitseminen on toki monitasoista: siihen liittyy yhtä lailla näkökulma rahan periaatteellisesta runsaudesta (talouden materiaalisen puolin toki rajoittaessa rahoituksen mahdollisuuksia) sekä monenlaiset paikallisen talouden viritykset: aikapankit, paikallisrahat ja niin edelleen.

Näistä aineksista rakentuu pala palalta ja oppimisen kautta jonkinlainen visio siitä, miten taloudellinen stagnaatio ja hyvinvoinnin kasvu voitaisiin sovittaa yhteen. Keskeistä on, että ihminen operoi monilla hyvinvoinnin kannalta tärkeillä elämänalueilla ja monia hyvinvoinnin kannalta tärkeitä resursseja käyttäen, eikä virallinen talous kerro tästä koko tarinaa.

Virallinen talous ei kerro tästä koko tarinaa.

Avoimia kysymyksiä on toki monta. On esimerkiksi epäselvää, miten pitkälle vaihtoehtoiset järjestelmät pystyvät tosiasiassa kannattelemaan ihmisten elämää ja tarpeita.

Toiseksi kukaan ei ole vielä osannut vastata siihen, miten supistuvassa taloudessa osattaisiin jakaa työttömyyttä hyvinvointia maksimoivalla tavalla – tämän kysymyksen *Talous kasvun jälkeen* toki nostaa keskeiseksi teemaksi, kuten oikein onkin.

Valmista yhteiskunnallista ohjelmaa kasvukriittisestä kirjallisuudesta on turha odottaa. Pikemmin teksteissä korostetaan askeleittain etenemistä ja yhteiskuntateorian performatiivisuutta. Näköpiirissä olevia askeleita ovat esimerkiksi yhteiskäyttö, osuuskunnat, perustulo ja niin edelleen. Performatiivisuus taas korostaa itse keskustelun arvoa. Kun opimme katsomaan toisin, myös todellisuus muuttuu.

Katherine Gibsonin sanoin: taloustiede tunnistaa ja vahvistaa laskelmoivia kykyjämme, kun tehtävänä on luoda teoriaa, joka tunnistaa ja vahvistaa eettisiä kykyjämme.

Teppo Eskelinen, YTT (dos.), työskentelee yhteiskuntapolitiikan ma. yliopistonlehtorina Jyväskylän yliopistossa.